

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Kryštofa Boháčka

Platónův purpurový stín aneb dvojhlavý plavec na ponorné řece.

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav filosofie a religionistiky. Vedoucí práce
MUDr. Štěpán Špinka, PhD.

Disertace se zabývá Gorgiou z Leontin a jeho významem pro platónskou filosofii.

V Přípravné části nazvané Sofistika vyděluje autor z vágního souboru sofistů specifickou skupinu zastoupenou v Platónových dialozích a charakterizuje její jednotlivé představitele, jimiž jsou Hippias z Élidy, Prodikos z Keu, Prótagoras z Abdéry. Gorgias, který na rozdíl od jmenovaných nebyl přítomen mezi sofisty v dialogu Prótagoras (což se ovšem může vyložit i literárními zřeteli, vylučujícími přítomnost další věhlasné osoby, která by na sebe centralizovala pozornost), mezi Platónovy sofisty nepatří: nepovažoval se sám za sofistu, a mj. nebyla jeho zájemem paideia, nýbrž výuka rétoriky.

Gorgiovi je věnován první díl práce „Gorgiova rétorická filosofie“. Zde Boháček nejprve shrnuje svou interpretaci Gorgiova díla Περὶ τοῦ μὴ ὄντος, kterému věnoval diplomovou práci. V tomto spise Gorgias neguje eleatský předpoklad bytí, a to ve třech tezích: nic není; pokud je, je nepoznatelné; pokud je a je poznatelné, není sdělitelné druhým. Zejména na rozboru výkladu o působnosti logu v Gorgiově enkomiu Helena rekonstruuje Boháček pozitivní Gorgiovu filosofii, rétorickou filosofii dynamického logu neboli logoplastiku. Rozpor mezi oběma spisy (nesdělitelnost, působnost logu na duši) překlenuje podle Boháčkovy interpretace tzv. taktická psychologie, předpokládající koncepci duše založenou v podstatě na empedokleovské teorii vnímání. Gorgiově osobnosti a dílu se tak dostává uceleného pohledu. Učení o logu zakládá rétoriku, která není jen uměním, ale i praktickou filosofií. Svůj (re)konstrukt Gorgiovy filosofie na základě náznaků v Heleně podporuje Boháček interpretací Isokrata, který však potvrzuje jen složky, které byly součástí Gorgiovy výuky: kvality řeči (uspořádání, přesvědčivost, vhodnost atd., eukairie jako schopnost využít pravého okamžiku pro úspěšný logos). Hlubší součástí Gorgiovy filosofie jako je vystavenost působení násilné nekontrolovatelné (bytím nesvázané) fysis, s kterou se duše ve svém užití logu k působení na cizí i vlastní *doxa* střetává, jsou výsledkem Boháčkovy rekonstrukce založené na domyšlení náznaků v Heleně a ve vztahu k spisu O nebytí.

Druhý díl práce „Platónova filosofická rétorika“ se zabývá významem a rolí Gorgiovy rétoriky ve vybraných Platónových dialozích, počínaje rozбором dialogu Gorgias. Boháček

charakterizuje tento dialog jako přelomový v Platónově úsilí přejít od sókratovské elenktiky k budování vlastní pozitivní filosofie. Z tohoto hlediska je pro Platóna vyrovnání s vlivnou rétorikou mající velkou autoritu v obci i u athénských intelektuálů nanejvýš důležité. V dosti běžném pojetí je Platónova kritika v dialogu zaměřena hlavně na zneužívání rétoriky v athénské politice, z ní vyplývající podněty pro budování nové pozitivní nauky souvisí s vírou v možnou mravní obrodu athénské obce. Hlavním adresátem kritiky i obrodných snah je v tomto směru athénský občan Kallikles. Boháček, kterého zajímá zásadní konfrontace s „gorgiánskou pozicí“ se soustřeďuje přednostně na rozbor rozhovoru s Gorgiou a jeho žákem Pólem, podává velmi podrobný rozbor právě této části a vyrovnává se s názory jiných interpretů. Povážlivým aspektem Boháčkova pojednání je představa, že by měl Platón Gorgiovu filosofickou pozici znát a vyrovnávat se s ní. Gorgiova pozitivní filosofie je přitom, jak řečeno, Boháčkovým (re)konstruktem a – při Gorgiově nezájmu o jinou výuku než rétorickou – je pravděpodobné, že ji nenapsal ani neučil (Helena obsahuje jen náznaky představy o dynamickém logu). Boháček se mj. pokouší se mj. hledat v Platónově textu jazykové poukazy ke Gorgiovi, a to velmi výstředně. Kolokviální vazba ἐστὶ οὐδενὸς ἄξιός na konci spisu poukazuje podle něho ke gorgiovskému protikladu ἄξιός - ἀνάξιος ve výkladu o logu v Heleně. Tato vazba ve smyslu „(to, ten, ta) nemá žádné ceny“ se objevuje u Platóna vícekrát (např. Apol. 23b) a samozřejmě i u jiných autorů libujících se v kolokviálních vazbách (Lysias aj.). Nesmyslné je také pokládat za gorgiovské (str. 308, pozn. 810, kde nesprávně χρήματα) Platónovo běžné, silně frekventované spojení χρώματα καὶ σχήματα/σχήματα καὶ χρώματα (v Gorg. 2x 474d, e; jinak např. Crat. 431c, Sph. 251a, Phlb. 47a, 51b, R 373b, Lg. 655a, 668e, 669a, 797c, aj.). V dialogu, jehož název nese z úcty k velkému řečníku Gorgiovo jméno, hraje Gorgias vlastně malou, i když vcelku sympatickou roli (on jediný ze Sókratových partnerů se opravdu vyděsí představou, že by se řečnictví mohlo užívat k něčemu nekalému). Platón mu jistě přičítá zásluhy o výuku rétoriky v Athénách. Pro předpoklad, že v něm vidí myslitele, jehož praktickou rétorickou filosofii ve smyslu „gorgiánské pozice“ zná a musí se s ní vyrovnat, však není moc podkladů.

Pokud jde o Platónův vztah ke Gorgiovi je možná na místě připomenout několik vcelku známých skutečností, kterým Boháček nepřikládá příliš váhy. Spíše než morální indiferentnost vytýká Platón Gorgiovi lhostejnost k závažnosti toho, o čem mluví, zda o velkých nebo malých věcech (srov. Faidros 267a „Teisia a Gorgia necháme spát? Ti ... způsobují silou řeči, že se malé věci jeví velkými a velké malými ...“). To nesvědčí pro autoritu a přitažlivost

„gorgiánské pozice“ ve smyslu praktické filosofie.. Gorgiův styl neodpovídal Platónovu vkusu. Platón preferoval přirozenou mluvu a gorgiovským figurám se vyhýbal; Gorgiovu mluvu parodoval. Není tedy důvodu, proč by právě Gorgias a gorgiánská rétorika měla pro Platóna reprezentovat záviděníhodnou krásu, s níž by chtěl soupeřit.

Dalším dialogem, kde chce Boháček vidět vztah ke gorgiánství je Menexenos. Je však nepravděpodobné, že by epitaf napsal Platón v soutěžení se slavnou Thukydidovou „Perikleovou řečí nad rakví“. V tom případě by si Platón dal jinak záležet na tom, aby řeč vyzněla tak, jak si ideál řeči představoval. Zde jde však o vcelku rutinní sloh, nevyhýbající se ani gorgiovským figurám. Menexena lze interpretovat jako výčitku Sókratovy smrti (tento aspekt také Boháček pěkně rozvíjí) a zařadit pravděpodobně blízko za „sókratovské pašije“. Boháčkovu přiřazení těsně za Gorgia vzhledem k možné návaznosti na Sókratův závěrečný mýtus v Gorgiovi je ovšem také možné.

Podrobně se Boháček věnuje, opět s důkladným rozbořem a diskusí o možných interpretacích, dialogu Menón. Zde však podle mého názoru nemusí jít přednostně o konfrontaci s gorgiánskou školou, i když Gorgiův žák Menón možná používá některých Gorgiových formulací. Menón jako partner Sókratova dialektického zkoumání má vlastně zástupnou funkci, je na místě, kde dříve bývali poznání chtiví athénští mladíci. Jejich absence je nutná, vždyť je přítomen sám Anytos, jeden ze žalobců Sókrata. Schopnost a ochotu Gorgiova žáka vést dialog v rámci sókratovské dialektiky musí Platón nějak vysvětlit. Vždyť se ukázalo na případu Póla, že Gorgiovi žáci nejsou v dialektice cvičeni, na rozdíl od Gorgii samého, žáka eleatů. Ze Sókratovy formulace „I tomu zvyku vás navykl (Gorgias), bez bázně a vybraně odpovídat ...“, je zřejmé, že je míněna ironicky a naráží na způsob květnatých ale na otázku neodpovídajících odpovědí toho typu, kterého použil v Gorgiovi Pólos (448c) a kde Platón výborně parodoval Gorgiův styl. V Boháčkově interpretaci leží klíč k Menónovi právě v konfrontaci s gorgiánskou rétorikou, která vyvolala celé tázání obsažené v tomto dialogu. Přímo je vstřícnost ke gorgiánské pozici přítomná v učení o anamnézi a zejména v zavedení správného mínění, v dalších krocích je gorgiánská pozice výzvou k budování pozitivní filosofie a překonání Sókratovské elenktické metody.

Také v Symposiu tvoří podle Boháčka gorgiánská problematika výchozí bázi a bez jejího zohlednění nelze Symposium pochopit. Založení klasické pozitivní Platónovy nauky v podobě první explicitní nauky o idejích, která je v tomto spise podána, bylo podle Boháčka vyvoláno potřebou vyrovnat se s gorgiánskou pozicí. Skutečně zde Gorgiu přímo reprezentuje básník Agathón, Gorgiův žák, a pronáší řeč v Gorgiově duchu a formě, s antitezemi a nečekanými zvraty, s působivým střídáním vtípu a vážnosti. Řeč je přijata s velkým obdivem

a dává tedy tušit něco o Gorgiových velkých rétorických a pedagogických schopnostech. Sókratés také Gorgiu přímo zmiňuje a v hodnocení Agathónovy řeči se objevují oba hlavní prvky, které jsou i v jiných dialozích ve vztahu Platóna ke Gorgiovi zastoupeny: ozdobnost řeči („krása slov i vět“) a lhostejnost k závažnosti tématu („chvalořeč, ať se týká čehokoli“). Při čtení ve vztahu k následujícímu zjevení pravdy se nabízí, že je tu kontrast honosně se ukazující krásy a právě krásy, skryté a těžko uchopitelné, a Agathónův krásný a dokonalý Erós nejvíce kontrastuje s intencionálním Erótem Sókrata a Diotimy.

Boháček však vidí tuto řeč v jiném světle a v jiném celkovém pohledu. Nesouhlasí s převládajícím proleptickým čtením, kdy předchází řeči jakoby tvoří rámec vzhledem k zjevující řeči Sókrata/Diotimy. Každá řeč reprezentuje určitý typ řeckého myšlení: mýtus (Faidros), zákonodárnost (Pausanias), pozici sebevědomého odborného vědění (lékař Eryximachos), sofistiku (Aristofanés) a u Agathóna konečně rétoriku gorgiánského typu. Agathónově řeči propůjčuje Boháček hloubku a interpretuje ji jako projev syntézy tragična a rétoriky v intencích svého pojetí gorgiánské problematiky. V mezihrách, které jsou důležité pro celkové pochopení probíhajícího agónu, se objevuje po dvakráte (po vystoupení Aristofana a po vystoupení Agathóna) trapnost Sókratovské elenktické metody (Sókratova stále stejná ... „tržištní“ dialektika str. 373). V první části svého výkladu – přípravné zjevení – se Diotima v náznacích dotýká přednesených řečí, k Agathónově řeči se vztahuje celá vrcholná pasáž o tvůrčí lidské duši, která je interpretována ve smyslu „gorgiánské pozice“. Boháček hledá poukazy k pozitivní filosofii v Heleně. Jeden z nich vidí v označení Eróta jako „mocného čaroděje, kouzelníka a sofisty“ v 203d. To se však netýká filosofujícího Eróta, ale zprostředkovatelské funkce daimona a daimonů, zmiňované již v 203a („zasvěcováním, zařikáváním i veškerým vykládáním budoucnosti a kouzly“). Přípravné zjevení je dostupné všem na Agathónově hostině, neboť tento stupeň zasvěcení má všeobecnou rozšířenost (zde Boháček, str. 399 pozn. 1064, zřejmě mylně chápe ἰσως v přechodové větě k nejvyššímu zjevení ve významu „stejně“, jde však o příslovce vyjadřující stupeň jistotní modalit ve smyslu „snad, jistě“). Pokud jde o tvořivou lásku, je Boháček toho názoru, že tvořící umělec a myslitel realizuje touhu po nesmrtelnosti ve svých dílech, ne ve svých žácích a jejich tvůrčí činnosti; zejména v 209c se však naopak rozvíjí právě tento aspekt. Přes všechnu zajímavost a poutavost Boháčkovy výkladu (např. při srovnání „tragicko-rétorické“ pozice s pozicí Sókratovou; přítomný okamžik a jeho prožitek je však v sókratovských dialozích zastoupen a většinou přímo tematizován) není zřejmé, že by právě konfrontace s „gorgiánskou pozicí“ přiměla Platóna přejít od sókratovského tázání k pozitivní odpovědi.

Rozbor Symposia je poslední ze soustavných rozborů dialogů, které Boháček vybral jako nejvýraznější pro vztah k rétorice a „gorgiánství“ a označil je ve své chronologii Platónových dialogů jako dialogy „raně střední“, předcházející klasické skupině středních dialogů (Phd., Rep., Theaet.). Rozborem Symposia však práce nekončí, následují ještě „Dodatečná zkoumání“, kde se naznačují a vykládají možnosti rétorických čtení dalších dialogů.

Neobyčejně podnětná Boháčková práce, bohatá na myšlenky i interpretace, nutně vyvolá i řadu pochybností. Moje pochyby se soustřeďují k základní otázce, zda je konfrontace s „gorgiánskou pozicí“ pro pochopení Platónova negativního i pozitivního vztahu k řečnictví opravdu nezbytná. Přesvědčení o moci řeči a možnosti jejího užití v dobrém i špatném směru je jednou ze základních součástí řeckého myšlení a kultury vůbec, a to může být postačujícím základem pro postžení Platónova vztahu k řečnictví a potřebu vyrovnat se s řečnictvím v době, kdy získávalo z Platónova hlediska nepřiměřenou autoritu. Je tedy otázka, do jaké míry je oprávněné postulovat, aby se Platón i jeho moderní interpret vyrovnal s „gorgiánskou pozicí“ a vytýkat Platónovi, že to nečiní dostatečně explicitně, se samozřejmým předpokladem, že Platón zná Gorgiovu rétorickou filosofii.

Při výkladu o dialozích, jejichž interpretaci se Boháček nejvíce věnuje, jsem spíše zastávala možnost čtení bez Boháčkových postulátů. Považovala jsem to za užitečný příspěvek oponenta, neboť jde o postoj a námítky, s kterými se Boháček bude setkávat a vyrovnávat. V krátké lhůtě vymezené k vypracování posudku se mi nepodařilo se s Boháčkovým čtením pozitivně vyrovnat. Ztěžovaly mi to též iracionální projevy v Boháčkově práci (urážlivé výpady proti Platónovi). To však neznamená, že neoceňuji, že jde o nový pohled na Platóna, který si v platónském bádání bude hledat své místo. Sám Boháčkův pokus o rekonstrukci Gorgiovy pozitivní rétorické filosofie a výklad její slučitelnosti s filosofií nebytí je nesporně obdivuhodný interpretační výkon.

Předložená disertace je originální, vynikající prací, jež je psána velmi poutavě, osobitým stylem. Jsem přesvědčena, že práce splňuje v plné míře požadavky, které jsou na disertační práci kladeny, a doporučuji její postoupení k obhajobě.

V Praze dne 28. května 2009

Prof. PhDr. Helena Kurzová, DrSc